

Néprajzi ismerettartalmak a Nemzeti Alaptanterv-struktúrában (1995-2007)

GÉCZINÉ LASKAI JUDIT

A néprajzi ismerettartalmak jelenlétét, az állami tantervek három nagy korszakának (Az Eötvös-féle népiskolai törvénytől 1948-ig, a pártállam ideje 1988-ig, és a rendszerváltozás utáni időszakig) tükrében korábban¹ részletesen bemutattam.

E tanulmány a Nemzeti alaptanterv²-struktúra (1995-2007) néprajzi ismerettartalmait tárja fel, ill. közvetlen folytatása, majd (egy újabb tanulmányban) a releváns 2012-es tanterv jellemzése követi.

Emlékeztetőül elmondható, hogy a tantervek az Eötvös-féle törvénytől kezdve már tartalmaztak néprajzi vonatkozású ismereteket, amit az azt követő pártállami ideológia jelentősen lecsökkentett, és csak a tanórán kívüli tevékenységek biztosítottak terepet a népi kultúra megismeréséhez. Az 1980-as évek kezdetétől az oktatásügy rendszerváltásával szűk körű iskolai kísérletek³ keretében egyre több helyen választottak alternatív pedagógiai programot, amelyben a néphagyomány-ismeret is megjelent.

NAT-struktúra (1995-2007)

1989-ben az oktatáspolitikai progresszió a NAT-decentralizált, kétpólusú tartalmi szabályozás mellett döntött. A Köznevelés hírt adott a célokról: „Az alaptanterv a műveltségnek azokat a fundamentális elemeit foglalja magában, amelyek minden magyar embernek állampolgári jogon járnak...” (Mészáros, Németh, Puskás, 2001. 430-431. o.)

Az 1995-ös NAT a Magyar Köztársaság közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvénye alapidokumentumaként jött létre.⁴

¹ Gécziné Laskai Judit (2011): *A néprajzi ismerettartalmak a tantervekben*. Neveléstörténet, 2011. 1-2. sz. 67-90. o. és Gécziné L. Judit (2011): *A néprajzi ismerettartalmak a tantervekben*. Neveléstörténet, 2011. 3-4. sz. 50-73. o.

² A továbbiakban: NAT

³ Ilyen a próbálkozás volt a Winkler Márta nevéhez fűződő Kincskereső Iskola, amely 1988-ban alakult meg a budapesti Teleki Blanka Általános Iskola alsó tagozatos tagiskolájaként, 1996. szeptember 1-től pedig a Bethlen Gábor Zene Tagozatos Általános Iskola és Újreál Gimnázium tagiskolájaként működik. Fokozatosan bővült először 4, majd 6 évfolyamossá. Programjuk keretében a minden évfolyam ún. kincskereső órái jelentős részben tartalmaznak néprajzi ismereteket. 1971-ben kezdődött Zsolnai József olyan, a tanulók egyéni képességeinek sokirányú és intenzív fejlesztésére irányuló komplex pedagógiai program-együttesének a kidolgozása, mely idővel számos hazai iskolában talált követőkre. Az új pedagógia kimunkálása anyanyelvi-helyesejtési fejlesztő programmal indult, amelyet 1979-ben a nyelvi-irodalmi-kommunikációs nevelés (NYIK) koncepciója követett. Végezetül 1981-től 1996-ig tartott az értékközvetítő iskola modelljének kialakítása.

⁴ Bevezetése az 1998/99. tanévben kezdődött el (1998. szeptember 1.) az 1. és a 7. évfolyamokon.

„A NAT nemzeti, mert a közös nemzeti értékeket szolgálja. Fontos szerepet szán a nemzeti hagyományoknak, valamint a nemzeti azonosságtudat fejlesztésének, beleértve az ország nemzetiségeihez, etnikumaihoz tartozók azonosságtudatának ápolását, kibontakoztatását. A NAT követelményeinek meghatározásakor ugyanakkor az európai, humanista értékrendre, azokra a tartalmakra összpontosít, amelyek Európához tartozásunkat erősítik.”⁵ Hangsúlyozza az ország és tágabb környezete, a Kárpát-medence megismerésének, a nemzeti hagyományoknak, valamint a nemzeti identitás fejlesztésének, az ország nemzetiségeihez, kisebbségeihez tartozók azonosságtudatának ápolását, kibontakoztatását.

A NAT tartalmában újítás volt az, hogy az addigi tantárgyi szemléletet a tanítási tartalom integrációja váltotta fel; a műveltség kánonját 10 területéből az Anyanyelv és irodalom (magyar nyelv és irodalom; kisebbségi nyelv és irodalom), Ember és társadalom (társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek, emberismeret; történelem), a Földünk és környezetünk, a Művészetek (ének-zene; tánc-dráma; vizuális kultúra, mozgóképkultúra és médiaismeret), és az Életvitel és gyakorlati ismeretek (technika; háztartástan és gazdálkodás; pályaaorientáció) tartalmazott néphagyomány-ismeretet.

A dokumentum tartalmazza azt is, hogy a magyar oktatási rendszer szerves részeként tekintendő a hazai nemzeti és etnikai kisebbségi oktatás, melynek célja az önazonosság megőrzése és erősítése, a népköltészet, a zene, a hagyományok megismertetése az anyanyelvi kultúra, a történelmi ismeretek és a hon- és népismeret oktatásával.

A NAT korrekcióira a 2000., 2003., 2007. években került sor.

Tartalomelemzés-NAT

Az 1995-ben felülbírált tanterv a korábbi filozófiai, tudományos szelekciós elv helyett már a pedagógiai és pszichológiai, ill. helyi igényeket is figyelembe vette. Kiemelt fejlesztési feladatai az énkép, önismeret, hon- és népismeret, európai azonosságtudat és egyetemes kultúra, aktív állampolgárságra és demokráciára való nevelés, gazdasági nevelés, környezettudatos nevelés, tanulás tanítása, teljes lelki egészség, felkészülés a felnőtt lét szerepeire.

Egyik fontos újdonsága volt az ún. modernizációs tartalmak beépítése a magyar közoktatásba. Ilyen volt a – korszerű műveltség közös követelményeinek sorában, az iskolai oktatás valamennyi elemét átható és kötelezően megvalósítandó – hon- és népismeret is.

⁵ NAT [Melléklet a 130/1995. (X. 26.) Korm. rend.] Művelődési és Közokt. Min., Korona Kiadó, Budapest.

Kulcskompetenciák

A 2003-as NAT kiemelt fejlesztési feladatai az ún. kulcskompetenciákra⁶ épülnek. A 2007. évi NAT szerint az iskolai műveltség tartalmát a társadalmi műveltségről alkotott közfelfogás, a gazdaság, a versenyképesség és a globalizáció kihívásai is alakítják.

A Hon- és népismeret, mint általános és kiemelt fejlesztési feladat

„Minden tanuló ismerje meg népünk kulturális örökségének jellemző sajátosságait, nemzeti kultúránk nagy múltú értékeit. Ismerjék a kiemelkedő magyar államférfiak, tudósok, feltalálók, művészek, írók, költők, sportolók tevékenységét, munkásságát. Legyenek jól tájékozottak a haza földrajzában, irodalmában, történelmében, mindennapi életében. Sajátítsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismeréséhez, megbecsüléséhez, az ezekkel való azonosuláshoz vezetnek. Ismerjék a városi és a falusi élet hagyományait, jellegzetességeit. A tanulók legyenek nyitottak a hazánkban és szomszédságunkban élő más népek, népcsoportok értékeinek és eredményeinek megismerésére, megbecsülésére. A hon- és népismeret segítse elő harmonikus kapcsolat kialakítását a természeti és társadalmi környezettel. Alapozza meg a nemzettudatot, mélyítse el a nemzeti önismeretet, a hazaszeretetet, ösztönözzön a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallási emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására. Késztesen az ezekért végzett egyéni és közösségi tevékenységre.”⁷

Néprajzi tartalmú műveltségi területek

A műveltségi területekhez (tantárgyak) köthető általános fejlesztési követelmények és az életkori sajátosságokhoz igazodó részletes követelmények rendszerében kapnak helyet a néprajzi tartalmak.

Az alábbi táblázat összegzi, hogy a NAT műveltségi területein előforduló hagyományismereti tartalmak horizontján számottevő néprajzi tartalommal és gyakori átfedéssel rendelkezik az Anyanyelv és irodalom, az Ember és társadalom, a Művészetek (tánc és dráma) ill. a Földünk és környezetünk műveltségi terület. A néphagyomány egyáltalán nem szerepel az Élő idegen nyelv, Matematika és a Testnevelés tananyagában.

⁶ Az Európai Unióban e fogalmi hálóba rendeződtek azok a tudások és képességek, amelyek alkalmassá tehetik az unió polgárait a gyors, hatékony alkalmazkodásra a változásokkal teli modern világhoz, ill. az aktív szerepvállalásra, a változások irányának, tartalmának a befolyásolásához.

⁷ 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet, NAT 11. 1. o.

	1-4. évfolyam	5-8. évfolyam	10. évf. végéig
<i>Anyanyelv és irodalom</i>	- népi mondókák, szólások, közmondások, ünnepi népköltések, rigmusok, népmesék, dramatikus játékok	népmonda, mesetípusok, balladák, mitológiai ismeretek, bibliai történetek, dramatikus népszokások	
<i>Ember és társadalom</i>	- közösségek ismerete, közös tevékenységek, szüret, vásár, a lakóhely nevezetességei, története, hagyományai, népművészete - Magyarország lakói, nemzetiségei, etnikai csoportjai, a határon túli magyarok - a nemzet jelképei, jeles személyiségek, történetek, események a múltból	- a lakóhelyre jellemző foglalkozások, helyi hírek, dokumentumok - hazai és külföldi családok, települések - a hajdani és jelenlegi életmód - az emberiség első nagy építményei - a család, a háztartás, a társadalom, az alkotmányos rendszer, a foglalkozási, vagyoni, nemzeti, nemzetiségi, etnikai csoportok	- erkölcs, hit és vallás, szokások, hagyományok, normák, népi vallásosság - a múlt eszközhasználat, élelemtermelése, a mesterségek, hiedelmek és szertartások
<i>Földünk és környezetünk</i>		- a népek természeti és gazdasági körülményei, gondolkodása, gazdasági helyzete, világszemlélete - a Kárpát-medence népei, települései, gazdasága	- a magyar nép táji-történeti tagolódása, nemzetiségek, földrajzi környezet és természeti adottságok hatásai gazdálkodásra, építkezésre és az életmódra
<i>Művészetek</i>	- a szülőföld népdalai, népi gyermekjátékok, szerepjátékok, az ünnepkör játéka - a népi díszítőművészet	- a szülőföld népzeneje - népdalfeldolgozások, a népi zenekarok	- a hazai és etnikai kisebbségek, európai kultúrák dalai, népzeneje, ill. azok formai szerkezete, a népzene rétegei és műfajai
<i>Informatika</i>	- helyi könyvtári dokumentumok		
<i>Életvitel és gyakorlati ismeretek</i>	- a helyi kézművesség, tárgyak, játékok, ajándékok készítése	- népművészeti tárgyalakítás a természet anyagaiból, varrás, hímzés, népviseletek, falusi és városi életmód - magyar és nemzetiségi ételek	

1. ábra. Hagományismereti tartalmak a NAT műveltségi területein

Hon- és népismeret-modul

A 2000. évi NAT a tantárgyak feletti új műveltségi területe – a hon- és népismeret – tananyagát is meghatározta. A komplex jellegű modernizációs terület elemei valamennyi tantárgyban előfordulhattak;⁸ a kerettantervi követelmények az általános iskolai képzés valamennyi területét érinthették az egyes műveltségi területeken belül. Az iskolai program, ill. a helyi tanterv konkrét lehetőségeket kínált a kerettantervi követelmények megvalósítására, előírta népünk jellemző kulturális öröksége és a nemzeti kultúra értékei ismeretét, a tájékozottság megszerzését a haza és a régió irodalmában, ill. a lakóhely kulturális hagyományában. Igénye a nemzeti identitás és a nemzettudat formálása, valamint más népek kultúrájának tisztelete is. Célja a szülőföld (városi és falusi jellegzetességek) hagyományainak feltárása és az ápolása is.

A kerettanterv az alapfokú nevelés-oktatás kezdeti szakaszában (1-4. osztály) a magyar nyelv és irodalom, ének-zene, rajz és vizuális kultúra, társadalmi ismeretek, tánc és dráma témaköreire és tevékenységeire keresztül a hon- és népismereti modul alapozó bázisa.

A magyar nyelv témája a nyelvtörténet, nyelvrokonság, a táj- és köznyelvek viszonya, a magyar nyelv helye a világnyelvek között, a helyes nyelvhasználat, a nyelv tisztelete és a nemzeti és etnikai kisebbség nyelvének elemi ismerete. Az irodalom foglalkozik a népköltéssel, a dramatikus népszokásokkal, irodalmi alkotásokkal, a nemzeti és etnikai kisebbségek irodalmával és szerzőikkel. Jellegzetes témája a nemzet, haza, sors, tájak, és a különböző korok városa és faluja is.

A 2003-as rendelet a hon- és népismerethez nem rendelt óraszámot és a tananyag sem különült el, a szabályozása inkább a néprajzi/hagyományismereti⁹ ismerettartalmak integrált oktatását támogatta (*Palotás, Radó, 2003.*) A felmenő rendszerben alkalmazott tanterv (2007) az 5. évfolyamon a 2008/2009-es tanévben lépett érvénybe.

A NAT-ból következő lehetséges tantervi modellek

A NAT módosításának eredménye a 2000-re elkészült kerettanterv lett. Célja a NAT és a helyi tantervek között korlátozás, egységesítés és szabályozás. A NAT korrekciójára került sor azért, hogy tartalmilag és időarányban is korlátozta a helyi tanterveket. A tantárgyak feletti új műveltségi területek tananyagát, amit a ko-

⁸ Uo. 11-14. o.

⁹ A hagyományismeret műveltségi univerzumához a 21. sz.-ban messze nem csak a paraszti élet leírására szerveződött néprajzi tudáselemek tartoznak, a pedagógusi közzelfogás – olykor a tudatosabb szakmai reflexió a praxisban szinonimaként kezeli a két kifejezést. A magyar iskolának ezt a több mint száz éves, a „nemzeti” oktatáspolitikákban mindig felerősödő (olykor kirekesztő) folklorisztikus, neofolklorisztikus irányultságát, ihletettséget kéri számon a programokon.

rábbi keresztantervek tartalmaztak – a kerettanterv átalakította kötelező, ún. modultantárgyakká. Ezek felhasználási módját az iskolák önállóan határozhatták meg; önálló tantárgyként (autonóm), vagy hozzákapcsolták nagyobb óraszámú, hagyományos tantárgyhoz (integráció), a modultárgyi óraszámok összekapcsolásával létrehozhattak önálló modultárgyi keretet, vagy kialakíthattak komplex tanítási szakaszokat (témaheteket, epochákat, projektek).¹⁰ Modultárgy lett a hon- és népismeret is, amely az 5. és 6. évfolyam óratervében (évi 18-18 óra) szerepelt.

A hon- és népismeret modul az első OKM kerettantervben, „A és B” variáns

A hon- és népismeret modulból két variáns készült az általános iskola 5. és 6. osztálya számára. Két változata (A és B) eltérő tartalmú, önálló cél- és feladatrendszerű.

„A” változat

Az 5. osztály témakörei: a ház, a szoba, a konyha, hétköznapiak a paraszti házban és a ház körül, ünnep a paraszti házban, a karácsonyi ünnepkör, a farsang.

A 6. osztály témakörei: a kamra és a gazdasági épületek, a paraszti munka éves rendje, a munkaalkalmakhoz kapcsolódó szokások, a falu közössége, társadalmi kapcsolatok a falun belül, az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások, húsvéti ünnepkör, a pünkösdi ünnepkör és a nyári napforduló. A tematika nem a szaktudomány rendszerét követi, hanem a pedagógiai szempontok a közvetlen környezetet, a tapasztalati ismerkedést, a hagyományos paraszti életet veszik alapul.

„A hagyományismeret tanításának célja: a hagyományos paraszti kultúra és értékrend megismertetése. A természet közelben élő, a természetet tisztelő, azt felhasználó és nem kihasználó paraszti életmód értékeinek bemutatása. A szűkebb szülőföld hagyományainak alaposabb ismeretén keresztül a hazaszeretet megerősítése, olyan egészséges identitástudat kialakítása, amely pátosz és romantika nélkül tanítja meg nemzeti örökségünket megbecsülni, szeretni és tisztelni. Saját kultúránk megismerése mellett először a közvetlen környezetben majd a tágabb hazában élő más hagyományú kisebbségek, nemzetiségek kultúrájának, tiszteletének megtanítása. Ösztönzés a szülőföld cselekvő felfedezésére, felkészítés a magyar kultúra egyre tágabb és egyre mélyebb megismerésére. A saját szűkebb környezet, szülőföld példáin keresztül általános kép kialakítása a hagyományos paraszti kultúra rendjéről és szokásairól. Nagyobb városok esetében a tágabb régiót, Budapest esetében szabadon választható néprajzi tájakat hozzunk fel példának, ill. olyan vidékeket, amelyekhez a gyerekek érzelmileg kötődnek, akár közös élmény, akár roko-

¹⁰ A Kormány 243/2003. (XII. 17.) Korm. Rendelete a NAT kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. In: Magyar Közlöny, 2003/43/II. szám, 3.. 65-66. o.

ni kapcsolatok révén. Az érdeklődés felkeltése a 'hétköznapi történelem', a néprajz, a művelődéstörténet, a népköltészet iránt. A történelem és a néprajz forrásainak (archív fotók, filmek, múzeumi tárgyak, régi dokumentumok, családi történetek, fényképek és iratok, könyvek stb.) bemutatása. A hagyományos családi formák, a természet ismeretéhez alkalmazkodó munkarend, a paraszti erkölcs- és értékrend megismertetésén keresztül olyan biztos háttér nyújtása, amely segít eligazodni a világban, amely megvéd a fogyasztói társadalom szélsőséges megnyilvánulásaitól és az értékválságtól.”¹¹

A fejlesztési követelmények megfogalmazása mértéktartó, a gondolkodás és a viszonyulások formálása a hangsúlyos. A módszertani ajánlások Belépő tevékenységformák címen jelennek meg. A leírás igazodik az életkori jellemzőkhöz. Változatosak a tevékenységek; rajzoljanak, fessenek népművészeti motívumokat, hagyományos tárgyakat, tanuljanak meg kívülről folklóralkotásokat, bővüljön a szókincsük, játsszanak el élethelyzeteket, munkafolyamatokat, hasonlítsanak össze néprajzi csoportokat, ill. a magyar kultúrát távoli népek kultúrájával stb. Ez a módszertani gazdagság reményt keltően megóv a lexikális adathalmazként történő tanítástól. (Baloghné, 2002, 49. o.)

„B” változat

Az 5. osztály témakörei: etnikai csoportok, nemzetiségek, földrajzi, néprajzi tájak egységek, a lakóhely természeti adottságai, gazdasági, társadalmi, hon- és népismereti, néprajzi jellemzői; néprajzi és nyelvjárási tájegységek; a tanév során az alábbi témák közül legalább egyet kötelező feldolgozni: Dunántúl és Kisalföld, Észak-Magyarország, az Alföld, a tájegységeken belül a tematika komplex: történeti, gazdasági, társadalmi, népművészeti és szellemi hagyományokat is tartalmaz.

A 6. osztály témakörei: kitekintés a szomszéd és a világ népeinek kultúrájára, néprajzi és nyelvjárási tájegységek (szintén két tájegység feldolgozása a tanév során): Erdély és a Részek, Kalotaszeg, Mezőség, Székelyföld, Gyimes, a Kárpátokon túl: Moldva és Kárpátalja.

Célok és feladatok: *„A tanulók ismerjék meg lakóhelyük, régiójuk, a magyar nyelvterület földrajzi-néprajzi-nyelvjárási tájegységeinek legjellegzetesebb néphagyományait. A néphagyományok iránti érdeklődés felkeltésével segítse elő olyan tanulói magatartás kialakítását, amelynek lényeges eleme a hagyományőrzés, népi kultúránk, nemzeti értékeink és a nyelvjárások megbecsülése. Fedezze fel a tanuló, hogy nemzedékeken át létrehozott közösségi hagyomány összeköt a múlttal, és segíti a jelenben való eligazodást, hiszen az emberiség évszázadok óta felhalmozódott tapasztalatai a legegyszerűbb és éppen ezért a legfontosabb mindennapi kérdésekre adott gyakorlati válaszok tárháza. A hon és népismeret ösztönözzön a szűkebb és a tágabb szülőföld szellemi és tárgyi hagyományainak, történelmi, val-*

¹¹ Az alapfokú nevelés-oktatás kerettantervei 2000. Budapest, 355 o.

lási emlékeinek felfedezésére, a nyelvjárás megbecsülésére. Készítsen a még emlékezetből felidézhető vagy a még élő néphagyomány gyűjtésére.”¹²

A „B” modulban megjelenik a néprajzi ismeretkörnek az a specifikuma, hogy a különböző tantárgyakban rejlő ismeret funkciót kap (integrálódik) egy népcsoport kultúrájának sokoldalú bemutatása által. A fejlesztési követelményekben az élményszerűség biztosítása a fő cél, ill., hogy a néphagyományokat a földrajzi környezet, a történeti fejlődés és a gazdasági tényezők is alakítják.

A modultárgy tartalmi kérdései

A modultárgy „A” változatában a következő kérdéseknek és problémáknak direkt, vagy indirekt, áttételes formában érvényre kellene jutniuk a tanítás során:

Az ember természetes és épített környezete, munkája, gazdálkodása, emberi kapcsolatai, társadalmi érintkezései között fellelhető összefüggések megértése. A falu társadalma és kultúrája modell lehet az egész társadalom és az egész nemzet kultúrájának megértéséhez, egyben a történelem tantárgy összefüggéseinek könnyebb és gyorsabb átlátásához. Az egyes témakörökből (pl. a ház, a konyha, a paraszti munka éves rendje, az ünnepek stb.) összeálló tananyagának összességében a falut mint együtt élő közösséget kell bemutatnia. Ez a közösség, bár sokféle kapcsolattal rendelkezett (pl. kereskedelmi a piacozási körzet által, rokonsági a házasodási körzeten belül, vagy ún. interetnikus kapcsolat két különböző nemzetiségű falu vagy tájegység között), és ezért sokféle hatás érte, alapvetően mégis zárt közösség volt, amelyben a kapott információk a meglévő szokásokkal együtt szerves egésszé, sajátos, csak arra a közösségre jellemző kultúrává, szokásrendszerre szerveződtek. Az új információkat (pl. a divatokat) a közösség egységesen dolgozta föl és illesztette be szokásai (viselete) közé. Mindez azt is jelentette, hogy az adott szűkebb vagy tágabb, de mindenképpen közös identitástudattal rendelkező közösség anyagi kultúrája, gazdálkodása, társadalma, szellemi kultúrája együtt élt és együtt alakult, és ha bármelyik elemét valamilyen külső vagy belső hatás érte, együtt változott. Fontos annak a megértése is, hogy a kultúra térben és időben is változik, hogy folyamatos kölcsönhatások között azok által alakul, hogy nincs minőségileg jobb vagy rosszabb állapota. A paraszti kultúra és művészet mindenütt az egyetemes ősi szimbólumokban megjelenő tudás, a helyi kulturális hatások, a közvetlen környezetben élő más nemzetiségű kultúrák, a városi, polgári kultúra hatásának együtteseként jön létre. Ahogy a karácsonyi népszokásokban is egyesülnek a kereszténység előtti elemek, az európai szerzetesrendek által közvetített elemekkel, a szláv hatásokkal és a polgári kultúra hatásaival, ugyanúgy a viseletben vagy a többi népművészeti alkotásban is megtalálhatjuk ezt az összetettséget. A 20. sz. technikai fejlődésével folyamatosan bomlottak föl azok a gazdasági és társadalmi viszo-

¹² Uo.

nyok, amelyek a néprajztudomány által hagyományosan kutatott paraszti kultúrát fenntartották. A század közepén már csak azokon a területeken volt ez a kultúra fellelhető, amelyek az urbanizációtól elzárva éltek, ill. amelyek számára nemzeti önazonosságuk fenntartása érdekében létkérdés volt archaikusabb kultúrájuk megőrzése. Bár az utóbbi 70-80 évből valóban csak ezekről a zártabb, többnyire határon túli területekről tudunk példákat felhozni, a hon- és népismeret modul tanítása során óvakodjunk attól, hogy az archaikusságot önmagában értéknek tekintsük.¹³

„A hon- és népismeret modul tárgy szerkezetét felépítését úgy alakították ki, hogy önálló tantárgyként két félévben és integráltan is tanítható legyen. Úgy épülnek egymásra a témakörök, hogy a naptári évhez

Integrált módon, a történelemhez kapcsolódva a témakörök jól illeszthetők részben az őskori kultúrához, részben a honfoglalásról tanultakhoz. Összehasonlítható a halászó-vadászó életmód és a földművelés kezdetei a hagyományos falu életmódjával. A ház, az építkezés technikája és a gazdálkodás módjának kapcsolata bemutatható a nomád népek és a letelepedett földművelők lakóhelyének elemzésével. A 6. évfolyamon a középkori város és a Mátyás-kori táplálkozási kultúra mellett összehasonlítási alap lehet a falu életmódja és táplálkozása, ebben az esetben viszont tekintettel a történelmi korszakokra, válasszuk szét a középkori és a 19. sz.-i falu példáit. (Itt találhatóunk módot arra, hogy az időbeni változásokat bemutassuk, hogyan változik a viselet, a 19. sz.-ban teljesednek ki és virágzanak a helyi színes népviseletek és a táplálkozásban megjelennek a kapás növények, de a gazdálkodás módjában, a munka éves rendjében, a hétköznapi és ünnepek szétválásában nincs jelentős változás.)

Elképzelhető, hogy egy olyan helyi tantervben, amelyben nagyobb hangsúlyt kapnak a művészetek, ill. a kézműves technikák, a hon- és népismeret a rajz- és vizuális kultúrához vagy a technika és életvitelhez kapcsolódik. Ebben az összefüggésben a paraszti életmód gyakorlata kerül előtérbe, a tárgyalható népművészet, az építkezés technikái, a fonás, a szövés, a fafaragás, a kerámiaedények készítése és használata, a sütés-főzés stb. lehet a kiindulópont az elméleti összefüggésekkel kiegészítve.

Önállóan a modult az 5. évfolyamon az első, a 6. évfolyamon a második félévben, de leginkább egy tanévben a 6. évfolyamon a legcélszerűbb tanítani, figyelve a más tantárgyakban fellelhető kapcsolódási pontokra. A paraszti kultúra és értékrend megismerése jól előkészíti a 7. osztályos ember- és társadalomismeretet és az etikát is.”¹⁴

Összehasonlítva a hon- és népismeret két modulváltozatát, több szempontból azonosak: a fogalmak és összefüggések hangsúlyozásában, a környezet és a kultúra kapcsolatának kiemelésében, a hagyományok sokszínű felsorakoztatásában.

¹³ Ágh Zsófia: *A hon- és népismeret modul tantárgy „A” változat bevezetésének tapasztalatai* In: URL: <http://www.oki.hu/cikk.php?kod=tantargyak-agh-hon.html> (2009. 06. 19.)

¹⁴ Uo.

Mindkét változat felhívja a figyelmet a néphagyományok időbeli és térbeli változásaira, a konkrét és általános célkitűzések között központi szerepet kap a megszerzett tudásnak a jelen körülményekkel történő megfeleltetése, a napjainkig érvényes hatásaik és a felhasználható tapasztalatok értékelése. Mindkét variánsban lényeges szempont az ismeretek élményszerű megszerzése, a gyűjtőmunka és a csoportos munkaformák alkalmazása. A tanultak földrajzi-gazdasági-társadalmi összefüggéseinek felismertetése is egyaránt jellemző a variációkra, azonban a hagyományos paraszti kultúrához más-más módon közelítenek: az „A” változat az összefüggések és a közösség irányából, a „B” változat pedig a földrajzi adottságok, a gazdasági jellemzők felől.

Az „A” változat központjában a hagyományismeret áll, példái többsége a 19. sz. végén és a 20. sz. első felében élt gazdálkodó parasztsalád életéből valók. A kisebb településeken élő tanulóknak helyi ismeretek bevonásával, a saját szűkebb környezet, szülőföld példáin keresztül ajánlja az általános kép kialakítását a tradicionális paraszti kultúra rendjéről és szokásairól. A nagyobb városban lakóknál a tágabb régiót, a budapestiek számára szabadon választható néprajzi tájakat javasol példának, vagy olyan vidékeket, amelyekhez a gyerekek érzelmileg kötődnek, akár közös élmény, akár rokoni kapcsolatok révén.¹⁵

A tantervi modul „B” változata néprajzi tájak, népcsoportok bemutatásán keresztül ismerteti meg a tanulókkal lakóhelyük, régiójuk, a magyar nyelvterület földrajzi-néprajzi-nyelvjárási tájegységeinek legjellegzetesebb néphagyományait. A tradíciók iránti érdeklődés felkeltésével elősegíti a népi kultúra és nemzeti értékeink tiszteletét, a tudatosan hagyományaikat őrző térségek megbecsülését.¹⁶

A belépő tevékenységformák között az „A” változat a magyar nyelv és irodalom tananyag koncentrációt emeli ki, hangsúlyozva a változások vizsgálatára. A tanulók szókincse és fogalomismerete bővül egyrészt a paraszti háztartás és gazdálkodás tárgyainak megismerésével, illetőleg a népköltészeti szövegek, a szokások és a dramatikus játékok megtanulása révén. Az irodalmi olvasmányélmények beépülnek az egyes témakörök példái közé, ha használják a diákok a könyvtárat, megismerik a legfontosabb néprajzi, népköltési gyűjteményeket, a magyar szólások és közmondások gyűjteményét. *„Beszélgessünk közösen, vagy írjanak fogalmazást arról a tanuló, hogy mi változott meg a paraszti világból végérvényesen.”*

A továbbhaladás feltételeként az „A” változat az időbeli és térbeli változások rögzítését és a múzeumlátogatás jelentőségét hangsúlyozza; a paraszti kultúra térbeli és időbeli változásának néhány példával való indoklása a városi kultúrától való eltéréseinek és annak felismerése, hogy a társadalmi változások a történelem részét képezik. A múzeumok látogatása, az ott látott tárgyak, enteriőrök alapján az életmód elemeinek azonosítása.¹⁷

¹⁵ *Az alapfokú nevelés-oktatás kerettantervei 2000.* 355-357. o.

¹⁶ Uo. 362-363. o.

¹⁷ *Kerettanterv;* 2000. 361. o.

A „B” variáns földrajzi koncentrációja arra a tájegységre összpontosít, amelynek a részletes ismertetését a továbbhaladás feltételeként is megszabja, kiemelve a helytörténeti vonatkozásokat is. A tanulók a térképen megmutatják a magyar nyelvterület legfontosabb földrajzi és néprajz tájegységeit, áttekintik az ott élő etnikai csoportokat és nemzetiségeket. Megismerkednek a lakóhely természeti adottságaival, a hagyományos gazdálkodás tevékenységeivel, néprajzi jellemzőivel és történetének nevezetes eseményeivel.

A tanulók az 5. évfolyam végére részletesen megismernek egy régiót, vagy tájegységet, összegyűjtik és leírják annak helytörténeti, nyelvjárási, néprajzi sajátosságait. A 6. évfolyam végére megismernek egy szabadon választott néprajzi-nyelvjárási tájegységet, értelmezik a nevét, elhelyezik a térképen, felsorolják néhány nevezetes települését, tájékozódnak a lakóhelyükhöz köthető, kötődő neves személyiségek tevékenységéről.¹⁸

A „B” variáns beállítottsága a továbbhaladás feltételeiben is tetten érhető: a választott tájegység nyelvhasználatának behatóbb ismeretét írja elő, de kiemeli a koncentráció fontosságát is; a tanuló tudja megfogalmazni a tapasztalatait, megfigyeléseit, ismerje a vidék nyelvének és kultúrájának néhány jellegzetes kifejezését, ismereteit tudja más tárgyakban tanultakhoz, a történelemhez, irodalomhoz, a vizuális kultúrához, és az ének-zenéhez kapcsolni.¹⁹

Összességében a két modul eklatáns különbségét a témakörök és tartalmaik mutatják. Az „A” modul átfogóbb képet nyújt a hagyományos paraszti kultúra összességéről, a „B” modul inkább a helyi viszonyok, néprajzi, nyelvjárási tájegységek mélyebb, alaposabb megismertetését nyomatékosítja. Az „A” modulhoz képest a „B” modulban a hagyományok megismertetésére irányuló tevékenységi formái inkább mentálisak. Kevesebb a manualitás és a játékoság benne, mint az „A” változatban.

Tantervi változatok a néphagyomány tanítására²⁰

A NAT műveltségi területeit és tantervi moduljait, valamint az oktatás-nevelés közös követelményeit szem előtt tartva számos elgondolás volt a gyakorlati megvalósításról. A programtervezetek, a tananyag helyi sajátosságokhoz és az adott korosztályokhoz igazításával kívánták megvalósítani a NAT implementációját.

A tantervemlétek Ágh Zsófia, Tarján Gábor, Paládi-Kovács Attila, Olsvai Imre nevéhez köthetők, a részletesen kidolgozott integrált tantervek a Kalendárium művészeti tanterv és a Kútbanézők néven váltak ismertté. Vázlatos tematika fűződik Pongráczné Gál Elvira nevéhez, és a szerves-organikus műveltség elméletét alkotta meg Pap Gábor, Molnár V. József, Hintalan László és Makoldi

¹⁸ Uo. 272-283. o.

¹⁹ *Kerettanterv*, 2000. 367. o.

²⁰ A tantervemléleti modellek és integrált tantervek részletes bemutatása egy újabb tanulmány témája lehet.

Sándor. Részletesen kidolgozott autonóm hagyományismereti-honismereti-néprajzi tanterveket készített Vasvári Zoltán, Kraiciné Szokoly Mária, Németh Ervin, a Zsolnai József vezette Értékközvetítő és képességfejlesztő iskola (ÉKP), Baksa Brigitta és Ágh Zsófia.

Néhány tantervben megjelentek a NAT-üzenetek. Ilyen volt a kazincbarcikai Dózsa-tanterv, amelyben a néphagyomány, népi természetismeret, gyermekélet és a gyermekjátékok, népszokások, viseletek, az építészet, táplálkozás, kézművesség, népzene, történelem, helytörténet és természeti környezet kiemelt szerepet kapott. (Kissné, 1997) Egy másik reformiskola-modell, az ún. Menta- program kiemelt szerepet szánt a gyűjtőmunkának, az egyéni feldolgozásnak, a könyvtár- és múzeumlátogatásnak, a tanulmányi kirándulásoknak, a művészi bemutatásnak és a dramatizálásnak. (Hüséné, 2001. 69-72. o.) Egyházasközárón Albert István, a helyi tanító vállalta, hogy az ének-zene tantervébe integrálja települése (német nemzeti-segi kisebbség és a jövővény csángók) gazdag zenekincsét.

Összességében megállapítható, hogy a vizsgált időszak NAT rendeletei és a Kerttantervek előírásai megteremtették a néprajzi ismeretek oktatásának lehetőségét a hazai iskolákban.

Felhasznált irodalom

- Albert István: *Nyomatóbarát változat: Helyi ének-zene tanterv Egyházasközárón. Új Pedagógiai Szemle*, 1997. szeptember. In.: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00008/1997-09-nm-Albert-Helyi.html> (2013. 10. 01.)
- Baloghné Zsoldos Julianna (2002): *A néphagyomány az iskolában*. Pedellus Kiadó, Debrecen.
- Báthory Zoltán (2001): *Maratoni reform*. Önkönet, Budapest.
- Gécziné Laskai Judit (2011): *A néprajzi ismerettartalmak a tantervekben*. Neveléstörténet, 2011. 1-2. sz. 67-90. o.
- Gécziné L. Judit (2011): *A néprajzi ismerettartalmak a tantervekben*. Neveléstörténet, 2011. 3-4. sz. 50-73. o.
- Hüséné Sinye Erzsébet (2001): *Honismereti program – Menta*. In.: Kissné K. Piroska (szerk.): *Honismereti módszertani kézikönyv. Honismeret és életmód – Dózsa-program*, Soros Alapítvány, Budapest.
- Kissné Király Piroska (1997.a): *A keresztntanterv mint tanulásszervezési technológia, avagy mi is az a Dózsa-program?* In: *Új Pedagógiai Szemle*, 1997. 9. sz. In.: <http://www.ofi.hu/tudastar/keresztntanterv-mint> (2010. 12. 10.)
- Kerber Zoltán (2004): *Tartalmak és módszerek az ezredforduló iskolájában. Tanulmányok a tantárgyi helyzetfelmérésről 2001-2003*. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. július-augusztus. Oktatáskutató Intézet, Budapest.
- Mészáros István (1996): *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996-1996*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mészáros István-Németh András-Pukánszky Béla (2001): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Palotás Zoltán-Radó Péter (2003): *A közoktatás tartalmi szabályozásának rendszere Magyarországon*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.

- Báthory Zoltán-Falus Iván (szerk., 1997): *Pedagógiai Lexikon* I. kötet. Keraban Kiadó, Budapest.
- Trencsényi László: *Helyi tanterv-helyi kultúra*. Új Pedagógiai Szemle, 1997. szeptember. In: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00008/1997-09-nm-Trencsenyi-Helyi.html> (2013.10. 01.)
- Trencsényi László (2010): *Kulcskompetenciák fogalomrendszere – a 9. kompetencia*. In: Kútbanzók XVI. Academia Ludi et Artis, Budapest. In.: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/nat_imp-lement_090702.pdf (2012.01.27.)
- Nemzeti alaptanterv*. [Melléklet a 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelethez.] Kiadja a Művelődési és Közoktatási Minisztérium megbízásából a Korona Kiadó, Budapest.
- 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról*. OKKER Oktatási Iroda, Budapest, 1996.
- Az alapfokú nevelés-oktatás terve 2000*. Budapest.
- Hon- és népismeret modul A és B változat*. In: Kerettantervi segédlet az alapfokú nevelés-oktatás tantárgyaihoz és tantervi moduljaihoz. Oktatási Minisztérium, Budapest.
- Balla Árpád (szerk., 2000): *A kerettantervek alkalmazása*. Oktatási Minisztérium, Budapest. In.: www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/kerettanterv_alkalmazasa.rtf (2016.12. 03.)
- Nemzeti alaptanterv*. A Kormány 243/2003. (XII. 17.) Korm. Rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. In: Magyar Közlöny, 2003. 43/II. sz.
- A NAT kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról* szóló 243/2003 (XII. 17.) Korm. rendelet. A 202/2007 (VII. 31.) Korm. rendelettel módosított egységes szerkezetbe foglalt szöveg. In.: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/nat_070926.pdf (2011. 07. 12.)
- Nemzeti alaptanterv* - A Kormány 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. In: Magyar Közlöny, 2012. 66. sz.